

چەند

دەستنۆوسیگی کوردی

له کتیبی *Kurdische Handschriften* که به زمانی ئەلمانی نووسراوه تەوه باسی (٩٢) دەستنۆوسی کوردی و پینچ دەستنۆوسی فارسی دەکا که دەرباره ی کورد دەدوین ، له گەل پێشه کیهک که باسی زمان و ئەدەبی کوردی دەکا .

ئەم دەستنۆوسانە له کاتی خۆیدا له کتیبخانە ی «برووسی» میری دا پارێزرا بون ، به لام له کاتی بهرپابوونی جەنگی دووهمی جیهانی گوێزرانەوه بۆ کتیبخانە ی شاری ماربۆرگ و تووینگن . ئەم دەستنۆوسانە زۆر به یان دەست کەوتووی رۆژەهلات ناسەکانن بوه کو : « ئاوگست پیتەرمان » ، و « ئۆسکارمان » که له سالانی (١٩٠١ - ١٩٠٧ ز) داها تۆتە ئێران و کوردوستان ، ههروه ها رۆژەهلات ناس « ئەلبیرت لی کۆک » که له سالانی (١٩٠١ - ١٩٠٢ ز) ها تۆتە سوریا و رۆژەهلات ناسیکی تر که ناوی « ئیلوارد زاخاو » بووه . له سالانی ١٨٧٩ - ١٨٨٠ زدا له سوریا و عێراق چەند دەستنۆوسیگی کوردی دەست کەوتوووه . له گەل خۆیدا بر دوو به تیه وه بۆ ئەلمانی . .

بچ گومان ئەم رۆژەهلات ناسانە خزمەتیکێ باشنی کوردیان کردوو ئەویش به پاراستنی ئەم دەستنۆوسانە که ئیستا له کوردوستاندا دەست ناکهون ، زۆر به ی هه ره زۆری ئەم دەستنۆوسانە ییش شیعرن و به چەند شێوه به کی جیا جیا ی زمانی کوردی نووسراونه تەوه ، وه کو دیالیکتی گۆران و کرمانجی و سلیمانی « واتە کرمانجی خوارو و سه روو » ، به لام ناو نیشانی دەستنۆوس و دانەر و روونووس زۆر جار به فارسی نووسراونه تەوه و به ده گمەن هەندێ جار ییش به زمانی عەرەبی ، نووسراونه تەوه ئە گەرچی زۆر به ی ئەم دەستنۆوسانەش

به ئیملا ی عەرەبی نووسراونه تەوه . .

له راستی دا کۆترین دەستنۆوس ئەوانەن که له سالانی ١٧٠٩ زدا نووسراونه تەوه و تازه ترین یان ئەوانەن که له سالانی ١٩٠٦ زدا نووسراونه تەوه ، ئەمانە ییش چەند بانه تیکن له و دەستنۆوسانە !

■ دەستنۆوسی ژماره (٣)

له کتیبخانە ی میری له شاری ماربۆرگ - بهرلین دا پارێزراوه . ئەم دەستنۆوسه (٣١) لاپه ره به ، له سه ره تا وه تهنه ها (٩) دێری لێ که مەمو ئەوی تری باش پارێزراوه . .

• ناوی دەستنۆوس : « مولد النبی » .

• دانەر : مه لای باتنی .

• روونووس کردنی : عه بول حمید .

ئەم دەستنۆوسه له سالانی ١٢٧٠ هـ / ٥٣ - ١٨٥٤ زدا نووسراونه تەوه و دەست کەوتووی رۆژەهلات ناس « لی کۆک » . به که م دێری دەستنۆوسه که به م شێوه به دەست بچ ده کا : « نی ژمه سوچو خطائین و ستم لی ژته احسان و غفرانو کرم » .

• دووایی شیعره که به م دێره ته وا و ده بی :

« بۆ جمعی مسلمین و صالحه . . . بۆ فقیری باتنی
(الفاتحه)

نهم دیرانه‌یش له کوتایی ده‌ستنوسه‌که‌دا هه‌یه که باسی کاتی نووسین و روونوس کردنی ده‌کا :

نمت ؟ مولود النبي البشير
على يد عبد النبي الفقيه
المعترف بالفجر والتقصر
عبد الحميد الراجي عفو ملك القدير
نرجو من كرمه الجزيل
ان يبذل العصيان بالاحسان الكثير
بحرمة النبي البشير النذير
والله فدير وبلاجابة جدير

نووسته‌شد برای ایوب ابن یونس نویسی زاده عمره در سالی که اووردوی اسلام با مسقوف به انجام جنگ دعوی کردند اللهم انصر الاسلام بحرمة سيد الانام في سنة ۱۲۷۰ .

نهم ده‌ستنوسه هونراوه‌یه‌کی کرمانجی‌یه له‌سهر مه‌دحی پیغه‌مبهر به شیوه‌ی مه‌نه‌وی پیش نیستایش چهند جار بلاوکراره‌تموه . « له قاهره سالی ۱۳۲۴ - ۱۹۰۶ز . کوردی زاده نه‌حمه‌د ره‌مزی بلاوی کردوته‌وه له دیه‌شقیش جه‌لادته به‌درخان له سالی ۱۹۳۳زدا وه له هه‌ولتیریش له سالی ۱۹۶۶زدا گیوی موکریانی - به‌لام به هه‌له به‌ناوی مه‌لا‌حه‌س‌نی ئه‌رطوشی - بلاوی کردوته‌وه » .

دانه‌ری نهم ده‌ستنوسه‌یش مه‌لای باتنی - مه‌لا نه‌حمه‌دی باتنی‌یه - (۱۴۱۷ - ۱۴۹۵ ؟) یه‌کیکه له شاعیره‌کانی کرمانجی « سه‌روو » ، له گوندی « باتنی » له ناوچه‌ی هه‌کاری له دابک بووه له‌ویش‌دا کۆچی دواپی کردووه ، پاش دانانی « مه‌لود نامه‌ی پیغه‌مبهر - مولد النبي » به ته‌واوته‌ی نا‌وابانگی دهرکردووه .. هه‌روه‌ها ده‌لین گوایه دیوانتیکی شیعریشی هه‌یه له‌گه‌ل چهند چیرۆکیکی فۆلکلۆری ، « نه‌لیکه‌نده‌ر ژابا » له کتیبه‌که‌یدا باسی مه‌لای باتنی کردووه و میژووی له‌دابک بوون و مردنی ده‌ستنیشان کردووه ..

■ ده‌ستنوسی ژماره (۸) .

نهم ده‌ستنوسه‌یش له کتیبخانه‌ی میری له شاری ماربۆرگ دا پارێزراوه ، ده‌ستنوسه‌که ۶۰ « لاپه‌ره‌یه ، لاپه‌ره‌کانی سپی‌به‌وه له کارگه‌کانی ئۆروپا دروست کراوه ،

لاپه‌ره‌ی (۱۱) و (۶ ب) هه‌ندیک پیس‌بووه ، به‌لام ئه‌وی‌تر باش پارێزراوه ، هه‌روه‌ها لاپه‌ره (۶ ب) هه‌یچی لێ نه‌نووسراوه .

ناوی ده‌ستنوس : سلطان جمجه « جمجه سۆلتان » .

• دانهر : نه‌نووسراوه .

• روونوس کردنی : نيعمة الله .

کاتی نووسینی : له (۱) ی شه‌عبانی ۱۳۱۳دا که ده‌کاته (۱۷) ی کانوونی دووه‌می ۱۸۹۶ ز ، ئۆسکارمان له کرمانشاه به دوو (قران) کړیویه‌تی ، ده‌ستنوسه‌که به‌م شیوه‌یه ده‌ست پێ‌ده‌کا ..

« رۆژی ژ تقدیر کارساز کلان
نگارنده‌ه نقش ماه ستاران »

• وه به‌م دیره‌یش کوتایی دی :

« عاقبت ل شهر خاموشان دیار
داستاش مند پری روژگار »

« هـزاران درود
... .. »

« کاتب الحروف نعمت الله تمام شد تحریرا فی غرة شهر شعبان سنة ۱۳۱۳ » .

نهم ده‌ستنوسه‌یش نه‌فسانه‌بیته‌که به شیوه‌ی گۆرانی مه‌نه‌وی‌یه .

■ ده‌ستنوسی ژماره (۶۴) :

نهم ده‌ستنوسه‌یش وه‌کو ئه‌وانی تر له کتیبخانه‌ی شاری ماربۆرگ - به‌رلین‌دا باش پارێزراوه ، پریتی‌یه له (۱۰) لاپه‌ره‌وه لاپه‌ره‌کانی سپی‌و پته‌وون و کاغزه‌که‌ی له کارگه‌کانی کاغزه‌ز له نه‌لمانیادا دروست کراوه ، لاپه‌ره (۱۱) ی ئه‌م ده‌ستنوسه‌ی نه‌نووسراوه ، روونوس کردنی ، مه‌حمود جه‌واده‌که خه‌لکی سابلآخه‌وه له (۱۳) ی جمادی یه‌که‌می سالی ۱۳۲۱ ه که ده‌کاته (۷) ی ئابی سالی ۱۹۰۳ ز نووسراوه‌تموه ، ئۆسکارمان له سابلآخ ده‌ستی که‌وتووه ..

دانه‌ره‌کانی نهم ده‌ست‌نووسه :

دسا ای پیر بی پیر کونه ظالم چرخ دواری
ایتر دست هل گره لیم تاکی ام جوړو جفاکاری

۱ - مصطفی به‌تی کوردی :

لسر یکه عیش وا افتاده ام ای عجز چوکانی
لصحا ای هجر وا لب خشکم ای هور وصل بارانی

نام‌زای ساله‌و له سالی ۱۲۲۷هـ - ۱۸۱۲زدا له دایک
بووه‌و له سالی ۱۲۶۷هـ - ۱۸۵۱زدا له شاری سوله‌یمانی کوچی
توانیج کردوه .

شوخ دل آزار ویار سرسی
کافر ترکی لذهب بی بری

کوردی همر وه‌کو سالم و نالی له شاعیره گه‌وره‌کانی شاری
سوله‌یمانی ده‌ژمی‌دریت ، دیوانه‌کهی تا ئیستا دوو ج‌سار
چاپ‌کراوه‌تموه « له سالی ۱۹۲۳ ز له به‌غداو له سالی ۱۹۶۱ز
له همولیر « به‌لام دیسان ه‌موو شاعیره‌کانی تیسا
نه‌نوسراونه‌تموه .

« بوچی وا دیسان کمر بسته بقینم بم‌مذب
دژمنی خونی کوا تینوی بخونم بم‌مذب »

۲ - شیخ ره‌زای تاله‌بانی :

له عه‌شیره‌تی تاله‌بانی‌ه‌کانه‌و له دئی قه‌راخ که « ۵۰ »
کم له شاری کمر‌کو‌کوه دووره‌اله دایک بووه، له سالی
« ۱۳۲۷هـ / ۱۹۰۹ز ؟ » له به‌غدا مردووه، دیوانه‌کهی بۆ
یه‌که‌مجار له لایهن مهربوانی له سالی ۱۹۳۵ز چاپ‌کراوه، عه‌لی
تاله‌بانیس له سالی ۱۹۴۶ز بۆ جاری دووه‌م چاپی کردو‌تموه،
شیخ ره‌زا به کوردی و فارسی و تورکی شیمری گوتووه .

لاپه‌ره‌کانی ده‌ست‌نووس : (نیندیکس ده‌ست‌نووس) له
لاپه‌ره « ا ب » به فارسی نهمه نوسراوه !

« نهم کتیب‌وکه بریتی به له کومه‌له شیمریکی له‌به‌ک جیاوا
که مه‌حموود جهواد کوری حاجی شیخ جلال‌الدین کور،
خۆ لای خۆش‌بوو میرزا نه‌حمه‌د قازی ساوج‌لاغی ل
« ۱۳ » ی جمادی یه‌که‌م سالی ۱۳۲۱ز نووسیویه‌تیوه .
سهر
فه‌رمانی جه‌نابی مستطاب فاضل نه‌دیب کامیل و له‌بیب
پروفسور مان که رۆژه‌لاتناسیکی نه‌لمانی به ناوبانکه

لاپه‌ره‌کانی « ا ب - تاوه‌کوو ه ب »، ۱۶ شیمری مد
به‌گی لای نووسراوه‌تموه و نهمه‌ی خواره‌وه‌بیش چند به‌یت
شیعره‌کان :

وه‌له لاپه‌ره « ۱۶ » دا میژووی ژبانی شیخ ره‌زا به فارسی
نوسراوه‌تموه له لاپه‌ره « ۶ ب تاوه‌کو ۱۰ ب » یس چند
شیمریکی نووسراوه‌تموه، وه له لاپه‌ره « ۹ ب » دا چند به‌یتیک
له شیعره‌کانی شیخ ره‌زا تو‌مار کراونو نهم دوو دیره‌یمان لای
هه‌لبژارد :

« اگر هجوم بگی مدحت دکم من »
« جزای قولی درو با هر درو بی »

■ ده‌ست‌نووسی ژماره (۶۶) :-

نهم ده‌ست‌نووسه‌بیش دینان همر له کتیب‌خانه‌ی میری
ماربۆرک - به‌رلین دا پاریزراوه ، ده‌ست‌نووسه‌که له دوو به‌ش
یتیک هاتووه :

- ا - به‌شی کوردی .
- ب - به‌شی فارسی .

■ به‌شه کوردیه‌کهی « ۲۷ » لاپه‌ره‌به‌و لاپه‌ره‌کانیشی
سپین و کاغه‌زه‌کهی له کارگه‌کانی نه‌لمانی‌دا دورست کراونو
باشیش پاریزراون .

• ناوی‌ده‌ست‌نووس : « دفتر اشعار کردی »
• ده‌ست‌نووسی : سه‌ید نهمین نه‌فندی .

« کاکولت خاوه بدانه شانہ تاتاری مکه »
« تیر مژگانت ایتر سوانکاری مکه »
« وک لسر تو خسته امر و دلبری »
« آدمی نی یالریشته یا بری »

مراد خانى

بايه زيدي

سماعيل ئىبراهيم مهحمهد سالىح
(دهۆك)

مرادخانى بايه زيدي هۆزائفانه كۆن كورده ژ خه لگن بايه زيدي به ، ئەف هۆزائفانه هاته دەست نيشان كرن پشنتى چيروكا (زمبيل فروش) ي نفيساي . چنكى همر هۆزائفانهك لوى دەمى ب تشتهكى دهاته نياسين چ چيروك بان هه لبهست يان سرهاتى و گوتنتت خوش بان وهك ئەحمهدى خانى ب (مهو زينا) خو ، يان فه قح تهران ب (شىخى سه نعان) و ئەحمهدى جزيرى ب خوشتقى با خو (سه لا) كچسا مهلك كالمى (۱) ، كو چهند هۆزائفانهك پين فه هاندى نه .

فئيجا مرادخانى دەست به چيروكا (زمبيل فروش) ي كر چنكى چيروكهكا فولكلورى بهو ژ نەردو فاخا كوردابەتى پين به ، ئەف چيروكه ژ سەمو بيسكنتو ههشت (۱۲۸) چارينا يانا پيتك هاتى دگهل سنج مالكا ئەو ژى دەست پين كرنا چيروكا (زمبيل فروش) ي به . چيروكا وى بغان سنج مالكا دەست پين دگهت وهك سه گۆتى :-

دانهه كانى :

- ۱ - شيخ رهزاي ناله بانى .
- ۲ - كوردى .
- ۳ - نالى .
- ۴ - ئەحمهدى كۆر (۱) .
- ۵ - وه فايى .
- ۶ - حەرىق (۲) .

۷ - سه يد ئەمىن ئەفندى :

نووسەرى ئەم دەست نووسە، باسى خۆى كردوو ه كه . . (قوتابىيكي شيخ رهزايه . .) ، وه هەر له بهر ئەمەيشه ئەم دەست نووسه نيسبەتى شيعرى شيخ رهزاي زياتره له شيعرى شاعيره كانى تر كه (۷۲) شيعرى شيخ رهزاي تىادا نووسراوه تهوه (۷) شيعرى كوردى و (۹) شيعرى نالى و (۵) شيعرى وه فايى و شيعرىيكي ئەحمهدى كۆر، له گهل دوو شيعرى حەرىق و شيعرىيكي ئەمىن ئەفندى .

لەم دەست نووسەدا ناو نيشانەكان زۆر بەيان بە فارسی نووسراونەتەوه، بە شىكى كه ميش بە زمانى كوردى نووسراوون .
■ بەشى فارسی :

ئەم بەشەيش بریتیه له مێژووی ژبانی شاعیره كانى بەشى به كەم كه له دەست نووسه كەدا هەن، وه ئەم بەشەيش له گهل شيعرى شاعيره كاندا بەزمانى فارسی نووسراونەتەوه .

ئەمانەيش ناو نيشانانى بەشى فارسی به كەن :

- ۱ - ترجمه حال مصطفی بگ کردیست
- ۲ - مختصر ترجمه حال ملا خضر نالی است
- ۳ - ترجمه حال وفايي
- ۴ - ترجمه حال احمد کوردست

■ بهراویز :

- ۱ - ئەحمهدى كۆر : شاعیریكى موكری به، له سالى ۱۸۵۶زدا وه فاتى كردوو وهك (ئەمىن ئەفندى) نووسیوه تی .
- ۲ - حەرىق : مهلا صالحى حەرىق لەدىی (زبۆه) له سالى ۱۸۶۵زدا له دايك بووه - زبۆه ۳۰ كیلۆ مەتر سەر ووی شاری سولهیمانی به - حەرىق له كومه لى تهریقەتى نه قشبهندی بووه، دیوانه كەيشی زۆر بهی شيعرى غەزلهو هەندىگيشی شيعرى سۆفیانەن (صوفى) - وه بۆ به كەمجار له شاری بهغدا چاپكراوه . . جارى دووهه ميش له شاری كەركوك له سالى ۱۹۶۹زدا چاپ كراوه تهوه .